

Elżbieta Mirga-Wójtowicz (Kraków, Polska)

KOBIETY ROMSKIE W EUROPIE – GŁÓWNE PROBLEMY W REALIZACJI PRAW

Kobiety romskie w Europie znajdują się w szczególnie trudnej sytuacji, doświadczają zazwyczaj wielokrotnej dyskryminacji; mają trudności, tak jak wszystkie kobiety ze względu na płeć i dodatkowo jako osoby należące do mniejszości etnicznej.

Romska mniejszość etniczna, tudzież narodowa¹, to największa grupa etniczna pochodzenia indyjskiego rozproszona na terenie całego świata. Jej ilość szacuje się w Europie na prawie 12 milionów osób². Oprócz ciekawej, wielowiekowej historii, kultury i tradycji, uwagę zwraca szczególnie dramatyczna sytuacja społeczno-ekonomiczna Romów, praktycznie w każdym kraju współczesnego świata.

Przez ostatnich kilka lat instytucje Unii Europejskiej i liczne organizacje międzynarodowe zwracają szczególną uwagę na sytuacje Romów i Sinty³ w Europie. Dyskryminacja i łamanie praw człowieka, które spotykają

¹ W zależności o stanu prawnego, funkcjonującego w krajach europejskich, Romowie posiadają różny status prawny, na przykład w Polsce są mniejszością etniczną, por. <http://mniejszosci.narodowe.mac.gov.pl/mne/prawo/ustawa-o-mniejszosciac/6492,Ustawa-o-mniejszosciach-narodowych-i-etnicznych-oraz-o-jezyku-regionalnym.html> [dostęp: 30.09.2014].

² Dane na temat Romów i Travellersów w Unii Europejskiej, Agencja Praw Podstawowych Unii Europejskiej, 2010, zob. http://fra.europa.eu/fraWebsite/attachments/roma-travellers_factsheet_en.pdf [dostęp: 30.09.2014]. Według danych Rady Europy, na terytorium 47 państw zrzeszonych w tej organizacji mieszka 10-12 mln Romów, por. http://www.coe.int/t/dg3/romatravellers/default_en.asp [dostęp: 30.09.2014].

³ Na poziomie Unii Europejskiej funkcjonują różne określenia, odnoszące się do różnych grup, określanych wspólnym mianem *Romowie/Cyganie*, trzeba mieć świadomość różnorodności tej mieszanki pod każdym względem (Roma, Sinti, Manusze, Kale, Bojasze, Egipcjanie, Aszkalije, Travellersi, Domowie, Lomowie etc...), dla potrzeb artykułu będą posługiwać się wspólnymi pojęciami: społeczność romska, kobiety romskie określające poszczególne grupy w poszczególnych krajach Europy

Romów, są znane i powszechne⁴, jednak do tej pory żaden z europejskich krajów i rządów nie może niestety pochwalić się wypracowanymi przykładami i praktykami skutecznej ochrony członków tej społeczności.

W tym artykule chciałabym dość ogólnie przyjrzeć się sytuacji kobiet romskich, które częściej niż inne kobiety są narażone na wielokrotną, międzysektorową, wielowarstwową dyskryminację ze względu na płeć i pochodzenie etniczne, a dodatkowo mają ograniczony dostęp do zatrudnienia, edukacji, służby zdrowia, usług społecznych czy uczestnictwa w życiu obywatelskim. Ta dyskryminacja dzieje się zarówno w społeczeństwie większościowym w kontekście rosnących nastrojów rasistowskich, romofobicznych, antyromskich, ale też w samych społecznościach romskich – właśnie ze względu na płeć. Kobiety romskie częściej też niż inne kobiety narażone są na różne formy przemocy, szczególnie domową, wykorzystywanie seksualne i handel ludźmi.

Warto w tym kontekście mieć na uwadze ogromną różnorodność zjawiska i sytuacji, w których występuje. Poniżej przywołam przykłady i statystyki z różnych krajów. Nie jest moim celem generalizacja i uogólnienie, sytuacja Romów i kobiet romskich w każdym kraju jest różna i nie zawsze da się ją porównać. Dodatkowo w obrębie jednego kraju zdążają się skrajnie różne przypadki, przykład Polski jest bardzo wymowny. Kilka grup Romów (Bergitka Roma, Polska Roma, Kelderasz, Lowarzy, Sinti) różnią się diametralnie pod względem stylu życia, przywiązania do tradycji, języka, obyczajów, a dodatkowo na ich życie ma wpływ miejsce zamieszkania, jak tereny wiejskie czy miejskie. Należy o tym pamiętać i unikać bezrefleksyjnego porównywania.

Pomimo przyjęcia przez Parlament Europejski i Radę Unii Europejskiej w 2006 r. raportu na temat sytuacji kobiet romskich⁵ i dokumentu *Dziesięć podstawowych zasad integracji Romów*⁶, w którym jedna z owych podstawowych zasad odnosi się do świadomości równości płci, dramatyczna sytuacja kobiet romskich w praktyce nie znalazła zainteresowania u decydentów zarówno na poziomie międzynarodowym jak i narodowym. W 2011 r. (5 kwietnia) zostały przyjęte przez Komisję Europejską *Wytyczne Unii Europejskiej* – dokument dla narodowych strategii integracji Romów w poszczególnych krajach UE, mający być realizowany do 2020 r., dokument, który w skali międzynarodowej jest krokiem milowym w kierunku włączania Romów w życie społeczne. Niestety, brak jest w nim perspektywy równości

⁴ W tym kontekście warto prześledzić np. raporty FRA, EU-MIDIS itd.

⁵ Rezolucja Parlamentu Europejskiego na temat sytuacji kobiet romskich w UE (2005/2164(INI)), zob. <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?type=TA&reference=P6-TA-2006-0244&format=XML&language=EN> [dostęp: 30.09.2014].

ze względu na płeć, co ma odzwierciedlenie i konsekwencje w większości poszczególnych strategiach narodowych na poziomie narodowym⁶.

1. WYMIAR RÓWNOŚCI PŁCI W DOSTĘPIE DO EDUKACJI

Analfabetyzm jest wskaźnikiem, pokazującym niekorzystną sytuację kobiet romskich w społeczeństwach. Braki w edukacji kobiet romskich są spowodowane nie tylko czynnikiem płci ale również pochodzenia etnicznego. Badania przeprowadzone przez Agencję Praw Podstawowych (FRA) w 11 krajach Wspólnoty Europejskiej pokazują, że udział w edukacji dzieci i młodzieży romskiej, w podobnym stopniu dziewczynek i chłopców, gwałtownie spada po wygaśnięciu obowiązku szkolnego. Tylko 15% młodych Romów, biorących udział w badaniu, skończyło edukację na poziomie szkoły ponadpodstawowej czy zawodowej⁷. Inne dane z Europy Wschodniej pokazują, że osiągnięcia szkolne dziewcząt romskich są o połowę lepsze niż chłopców romskich. W niektórych badaniach widoczne jest, że dziewczynki romskie częściej zaprzestają edukacji, ale z drugiej strony, częściej niż chłopcy podejmują naukę na uczelniach wyższych. Blisko 70% studentów romskich w Polsce to kobiety⁸.

Dodatkowo poziom wiedzy, edukacyjny rozwój kobiet romskich, jest znacząco niski w porównaniu z kobietami nieromskimi, na przykład:

– W Bułgarii, ze spisu powszechnego z 2001 r. dowiadujemy się, że tylko 4,23% kobiet romskich skończyło szkołę ponadpodstawową i tylko 0,24% ma wykształcenie wyższe. Dla porównania, średnia ukończenia szkół ponadpodstawowych dla kobiet w Bułgarii wynosi 40,54% i odpowiednio 18,79% z nich posiada wyższe wykształcenie. W ten sposób wskaźnik udziału bułgarskich kobiet w systemie edukacyjnym jest prawie 10 razy wyższy niż kobiet romskich.

⁶ Europejskie wytyczne dla narodowych strategii integracji Romów w krajach UE do 2020 r., COM (2011), 137, 5 kwietnia 2012 r., zob. <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/en/ALL/?uri=CELEX:52011DC0173> [dostęp: 30.09.2014]. Narodowe strategie integracji Romów, pierwszy krok do implementacji europejskich wytycznych, zob. http://ec.europa.eu/justice/discrimination/files/com2012_226_en.pdf [dostęp: 30.09.2014].

⁷ Agencja Praw Podstawowych – UNDP, Sytuacja Romów w 11 Krajach Unii Europejskiej, 2012, zob. http://fra.europa.eu/sites/default/files/fra_uploads/2099-FRA-2012-Roma-at-a-glance_EN.pdf [dostęp: 30.09.2014].

⁸ A. Łuczak, *Tworzenie się młodej romskiej inteligencji*, dane wynikające z analizy konkursu stypendialnego dla studentów romskich, prowadzonego przez Związek Romów Polskich z siedzibą w Szczecinku, zob. <http://romskaakademia.pl/assets/public/pdf/Tworzenie%20si%C4%99%20m%C5%82odej%20romskiej%20inteligencji%20%20pdf.pdf> [dostęp: 30.09.2014].

– W Rumunii tylko 3% kobiet romskich ukończyło edukację ponadpodstawową w zderzeniu z 63% kobiet rumuńskich⁹.

– W Anglii i Irlandii Travellersi także mają dużo niższe osiągnięcia szkolne w porównaniu z poziomem narodowym. W Irlandii tylko 3,1% Travellersów kontynuuje edukację po 18. roku życia, w porównaniu z 41,3% reszty populacji¹⁰.

Zły dostęp do systemu edukacji razem z doświadczeniami dyskryminacji, mową nienawiści i przypadkami przemocy oraz niesystematyczne uczęszczanie do szkół traktowane i odbierane jest jako podstawowy powód wysokiego wskaźnika wypadania z systemu szkolnego dzieci i młodzieży Romów i Travellersów. Dziewczynki romskie są często zmuszane do opuszczenia szkoły w bardzo młodym wieku, z różnych powodów. Odbija się to na całym ich dalszym życiu: na przykład kobiety, które nie chodziły do szkoły lub skończyły edukację na bardzo niskim poziomie są bardziej podatne na nakłonienie do wczesnego zamążpójścia. Takie sytuacje zdarzają się szczególnie często w społecznościach patologicznych, gdzie problemy socjoekonomiczne są na porządku dziennym.

Romska organizacja pozarządowa z Bułgarii, Amalipe Center, przeprowadziła badania, które pokazują że 50% Romów z najniższym poziomem edukacji ma partnerów życiowych już w wieku 16 lat, podczas gdy średnia wieku pierwszego współżycia wśród osób z wyższym wykształceniem wynosi – 23 lata. W wieku lat 25, około 50% Romów z wyższym wykształceniem ma już partnera. W szczególności kobiety romskie zamieszkujące wiejskie tereny, osady romskie, zmarginalizowane i segregowane środowiska, są szczególnie narażone na nieukończenie szkoły, lub ukończenie jej z przerwami i to w późnym wieku¹¹.

2. WYMIAR RÓWNOŚCI PŁCI W DOSTĘPIE DO ZATRUDNIENIA

Dane z wielu krajów pokazują, że kobiety romskie są dyskryminowane, jeśli chodzi o dostęp do zatrudnienia, jak również doświadczają dyskryminacji w miejscu pracy. Wiele kobiet romskich jest właściwie całkowicie wyklu-

⁹ OSI, Research on Selected Roma Education Programs in Central and Eastern Europe, 2002.

¹⁰ Spis Powszechny w Irlandii, 2011 r., zob. www.cso.ie/en/census [dostęp: 30.09.2014].

¹¹ Amalipe Center for Interethnic Dialogue and Tolerance, Preventing Early Marriages, 2011, <http://www.amalipe.com/files/publications/ranni%20brakove%20last.pdf> [dostęp: 30.09.2014].

czonych z życia społeczno-ekonomicznego, ograniczone pod względem niedostatecznej edukacji formalnej, żyjące w urągających warunkach mieszkalnych, mające problemy zdrowotne, jak również pełniące tradycyjną rolę w społeczności romskiej, znaczenie różniącą się od tej, jaką pełnią inne kobiety w społeczeństwach większościowych. To wszystko powoduje marginalizację i odrzucenie przez większość. Zgodnie z danymi UNDP, Banku Światowego i Komisji Europejskiej, bezrobocie wśród kobiet romskich jest średnio o 1/3 wyższe niż wśród romskich mężczyzn, podczas gdy w przypadku nie-Romów sytuacja ta wygląda znacznie lepiej. W regionach problematycznych ekonomicznie, bez fabryk i przemysłu, badania wykazują, że znalezienie pracy przez kobiety równa się zeru.

Niemniej jednak wiele kobiet jest zaangażowanych w zajęcia, które dają im dochód, pracują z reguły „na czarno”, co więcej, te zajęcia są często jedyną formą wspierającą przetrwanie ich rodzin. Niestety wykonując takie prace narażone są na łamanie prawa, ryzykują swoje zdrowie i bezpieczeństwo. Wiele badań, jak również doświadczenia pracy ze społecznością romską pokazują, że rola kobiety w społeczności romskiej jest centralna i kluczowa w utrzymaniu przy życiu rodziny, jej spójności poprzez zapewnienie w bardzo różny sposób środków do życia. Starsze kobiety, babcie wchodzące w skład starszyny, często wspierają wszystkich członków rodziny, poprzez swój autorytet zarządzają całą wspólnotą i mobilizują do działania. Niestety nie ma oficjalnych danych statystycznych dotyczących nierejestrowanych prac kobiet i mężczyzn romskich, czy badań dotyczących kwestii wykonywanych prac domowych utrzymujących wspólnoty romskie, za które odpowiedzialne są kobiety romskie.

3. WYMIAR RÓWNOŚCI PŁCI W DOSTĘPIE DO SŁUŻBY ZDROWIA

Dostęp do podstawowej, publicznej i bezpłatnej służby zdrowia dla każdego człowieka gwarantowany jest przez prawo krajowe w regulacjach konstytucyjnych (przykład Polski art. 68. Konstytucji RP, Dz. U. 1997, Nr 78, poz. 483), natomiast prawo do zdrowia psychicznego i fizycznego dokładnie określone zostało przez międzynarodowe konwencje wchodzące w skład dokumentów europejskich i nie tylko, określających katalog praw człowieka (Powszechna Deklaracja Praw Człowieka art. 25).

Skupienie się tylko na przestrzeganiu praw kobiet romskich w dostępie do publicznej służby zdrowia niestety pokazuje skutki stosowania podwójnych, odrębnych standardów, wobec przedstawicieli mniejszości narodowych i etnicznych w Europie. Szczególnie namacalne dowody nierównego

traktowania również w tej dziedzinie życia, doświadczają właśnie przedstawiciele społeczności Romów w Europie, kobiety, mężczyźni i dzieci. Bardzo istotne w tym kontekście jest zauważenie problemu dyskryminacji kobiet romskich, gdyż to one w głównej mierze w społecznościach romskich odpowiedzialne są za utrzymanie i rozwój swoich rodzin, to w ich rękach leży zdrowie środowisk romskich.

Kobiety romskie spełniają podstawową rolę opiekuńczą w swoich rodzinach, są też często odpowiedzialne za utrzymanie porządku i harmonii całej wspólnoty. Pośredniczą w kontaktach z publicznymi służbami, choćby z pomocą społeczną. W przypadku kwestii zdrowotnych kobiety romskie często podejmują decyzje pod dużym wpływem rodziny. Trzeba pamiętać, że kwestie związane ze zdrowiem, z systemem zdrowotnym (przychodnie, lekarze) są dla Romów bardzo złożone. Nie są to tylko relacje między systemem zdrowia a indywidualną osobą, zgodnie z tradycją i obyczajami to jest związek kobiety romskiej i jej całej rodziny (wspólnoty) i systemu służby zdrowia, co może być bardzo problematyczne¹².

W przypadku kobiet romskich dostęp do służby zdrowia postrzegany jest jako podstawowy element włączenia społecznego. Podczas, gdy inne kobiety mają problem na przykład z jakością świadczonych usług, dla kobiet romskich dalej podstawową kwestią pozostaje ograniczony dostęp do służby zdrowia. Właściwy dostęp do służby zdrowia gwarantuje społeczności romskiej pełne uczestnictwo w życiu społecznym, ekonomicznym czy politycznym. Dostęp do służby zdrowia nierozzerwalnie związany jest z dostępem do edukacji, mieszkalnictwa czy opieki społecznej i, tym samym, warunkiem koniecznym do zdobywania i utrzymywania zatrudnienia. Te elementy są ze sobą ściśle związane i współzależne. Dlatego zapewnienie właściwego dostępu kobiet romskich do służby zdrowia, inwestowanie w poprawę zdrowia jest kluczowym elementem pracy nad ich szerszym społecznie i ekonomicznie zaangażowaniem w integrację społeczną. Skorzystają nad tym nie tylko same kobiety romskie, ale też ich rodziny, lokalne społeczności i społeczeństwo w ogóle.

Ostatnio bardzo powszechne jest stwierdzenie, że bycie kobietą romską jest równoznaczne z byciem w grupie wysokiego ryzyka zdrowotnego. Badania pokazują, że jest to niestety zgodne z rzeczywistością. Z badań przeprowadzonych w Rumunii, wśród kobiet w wieku 18–73 lat – 23% badanych doświadczyło dyskryminacji w dostępie do służby zdrowia. Większość badanych kobiet, bo 95%, stwierdziła, że w kontaktach z pracownikami służby zdrowia zostały nierówno potraktowane z uwagi na swoje romskie

¹² <http://romawoman.org/index.php?id=126&page=pageview> [dostęp: 30.09.2014].

pochodzenie¹³. Znanе są przypadki praktyk dyskryminacyjnych i segregacyjnych wobec kobiet romskich w szpitalach, na przykład podczas porodu i pologu, gdzie kobiety romskie były separowane od kobiet nieromskich¹⁴. Co pokazuje też raport Agencji Praw Podstawowych, tego typu praktyki negatywnie wpływają na poczucie wartości kobiet romskich i ich rozwój społeczny, co ma też negatywne skutki na społeczności z których się wywodzą. Dodatkowo kobiety, romskie i nieromskie, mają znacznie więcej trudności niż mężczyźni w codziennym życiu i w wykonywaniu swoich obowiązków z powodów właśnie zdrowotnych¹⁵.

Niedostateczny i ograniczony dostęp do służby zdrowia oraz trudne warunki życia kobiet romskich powodują wzrost ryzyka problemów zdrowotnych, ma bardzo negatywny wpływ na długość życia w porównaniu z nieromskimi kobietami. Na przykład na Słowacji długość życia kobiet romskich jest o 17 lat krótsza niż w społeczeństwie większościowym. Mężczyźni romscy żyją o 13 lat krócej. W Wielkiej Brytanii Romowie i Travelersi żyją krócej średnio o 10–12 lat w porównaniu z resztą społeczeństwa, a śmiertelność nowo narodzonych dzieci jest tam o 1/3 wyższa od poziomu średniej krajowej. W całej Europie w przypadku Romów śmiertelność noworodków jest znacznie wyższa od tej w poszczególnych krajach. Co więcej, małżeństwa zawierane w bardzo młodym wieku i brak antykoncepcji jest powodem wielu bardzo niebezpiecznych konsekwencji zdrowotnych, na które system zdrowia nie jest przygotowany. Tu bardzo pomocni są romscy mediatorzy medyczni, czyli osoby które pomagają w rozwiązywaniu problemów zdrowotnych społeczności romskich. Na przykład w Rumunii czy Bułgarii, medyczni asystenci umożliwiają skuteczny kontakt służby zdrowia z chorymi i potrzebującymi pomocy medycznej Romami. Niestety tacy pracownicy są finansowani poza systemem zdrowia, zwykle z grantów i projektów, co oznacza że tego typu inicjatywy nie są systematyczne i mają charakter incydentalny a w rezultacie ich efekty się gubią. W związku z tym romskie kobiety ponoszą konsekwencje braku rządowych rozwiązań systemowych, są nierówno traktowane przez służbę zdrowia, doświadczają segregacji, a często z powodu nieznamomości całego systemu muszą ponosić dodatkowe koszty finansowe.

Bardzo kontrowersyjną sprawą dotyczącą kobiet romskich w Centralnej i Wschodniej Europie jest przymusowa sterylizacja, jako przykład łamania

¹³ http://www.opensocietyfoundations.org/sites/default/files/leftout_20070423.pdf [dostęp: 30.09.2014].

¹⁴ R. Izsák, 2003, ERRC, http://www.errc.org/popup-article-view.php?article_id=2063 [dostęp: 30.09.2014].

¹⁵ http://fra.europa.eu/sites/default/files/fra_uploads/2099-FRA-2012-Roma-at-a-glance_EN.pdf [dostęp: 30.09.2014].

praw kobiet romskich w Europie. Na Węgrzech międzynarodowa organizacja, Europejskie Centrum Praw Romów, udokumentowała przypadki przymusowego sterylizowania; kilka – jeszcze w 2008 r. W Republice Czeskiej kilka przypadków miało miejsce jeszcze w 2007 r. W 2009 r. czeski rząd publicznie przyznał się do prowadzenia tego typu praktyk, przepraszając poszkodowane kobiety. Na Węgrzech jedna osoba otrzymała zadośćuczynienie, jednak żaden rząd kraju, w którym stosowano te praktyki, mimo ich coraz szerszego ujawniania, nie opracował planu zadośćuczynienia poszkodowanym kobietom, co więcej system zdrowia w tych krajach nie został adekwatnie zreformowany i zmobilizowany w celu unikania dalszego łamania praw kobiet romskich. Pomimo tego, że wiele takich przypadków zostało udokumentowanych na Słowacji, rząd słowacki pozostał głuchy na te doniesienia. W chwili obecnej przed Europejskim Trybunałem Praw Człowieka przeciwko Republice Czeskiej toczą się sprawy dwóch kobiet romskich, które zmuszone zostały do sterylizacji. Całkiem niedawno Trybunał Praw Człowieka wydał dwa wyroki przeciwko Republice Słowackiej, wskazujące na ewidentne łamanie Europejskiej Konwencji Praw Człowieka w sprawie przymusowej sterylizacji kobiet romskich.

4. WYMIAR RÓWNOŚCI PŁCI W DOSTĘPIE DO MIESZKALNICTWA

W całej Europie warunki życia romskich rodzin pozostawiają wiele do życzenia, w większości są dramatyczne. Romowie zajmują zdevastowane mieszkania i domy, często tworząc wielkie getta, zwykle odseparowane od centrum miejscowości. Te tereny są zagrożeniem dla życia, bowiem są to zwykle obszary zalewowe czy dawne śmietniska. Szczególny przykład ma miejsce w Kosowskiej Mitrowicy (północne Kosowo – *przyp. red.*), gdzie grupa Romów już od ponad 12 lat zamieszkuje teren skażony ołowiem. Tymczasowa forma pomocy dla uchodźców romskich podczas konfliktu na Bałkanach zamieniła się w życie bez perspektyw, na bardzo silnie zanieczyszczonym terenie, bez możliwości jakiegokolwiek pomocy i wyjścia z sytuacji. Raport Agencji Praw Podstawowych z 2011 r. pokazuje, że ok. 45% Romów w Europie żyje w warunkach mieszkaniowych, w których brakuje przynajmniej jednego podstawowego udogodnienia cywilizacyjnego, jak na przykład: kuchni, toalety, bieżącej wody czy elektryczności¹⁶. Romowie często muszą polegać na niesprawdzonych, dzikich zasobach wodnych, ko-

¹⁶ http://fra.europa.eu/sites/default/files/fra_uploads/2099-FRA-2012-Roma-at-a-glance_EN.pdf [dostęp: 30.09.2014].

rzystają z samodzielnie wykonanych studni i naturalnych strumieni, które są siedliskiem bakterii. Korzystają również z płytkich wód gruntowych w studni, które są zanieczyszczone pestycydami rolniczymi, odchodami, martwymi zwierzętami i owadami. Czasami ludzie ci muszą przemierzać kilometry od oddzielnych osiedli, aby uzyskać dostęp do bezpiecznej wody.

Szczególnie na tej sytuacji cierpią kobiety i dzieci, ich zdrowie jest w ciągłym zagrożeniu, a tym samym szanse na godne życie i integrację społeczną spadają do minimum.

Romskie kobiety przebywające w zachodniej Europie (mam na myśli kobiety z Rumunii, Bułgarii, byłej Jugosławii) są w szczególności w złej sytuacji, często rezydują w tych krajach nielegalnie, bez ważnych dokumentów. Polityka rządu tłumaczona bezpieczeństwem i porządkiem publicznym oraz brak jasnych przepisów odnoszących się do migracji w zjednoczonej Europie, pozwala na kontrolowanie romskich migrantów (Włochy, Francja), co prowadzi do przymusowych wydaleń całych społeczności. Organizacje broniące praw człowieka (AI, ERRC itd.) sygnalizują, że praktyki likwidowania nielegalnych obozowisk, niszczenia mienia Romów, odbywają się z narażeniem życia i zdrowia tych społeczności, a szczególnie odbijają się piętnem na psychice kobiet i dzieci.

5. WYMIAR RÓWNOŚCI PŁCI – ŁAMANIE PRAW CZŁOWIEKA I PRZEMOC WOBEC KOBIET

5.1. Przemoc domowa

Jest opracowanych kilka raportów dokumentujących przypadki przemocy domowej wobec kobiet romskich, ale w tym kontekście należy pamiętać, że zbieranie tego typu danych nie jest łatwym zadaniem. Względy kulturowe, tabu otaczające kwestie intymności i spraw kobiecych w patriarchalnych społecznościach romskich skutecznie utrudniają zbieranie danych na ten temat i udzielanie pomocy. Badania, przeprowadzone w Serbii przez Europejskie Centrum Praw Romów¹⁷ i partnerską organizację z Serbii dowodzi, że wiele kobiet romskich doświadcza przemocy domowej z rąk swoich mężów, partnerów i członków rodziny, a doznawana przemoc nierzadko trwa latami. Przypadki przemocy domowej nie są ujawniane we wspólnotach romskich z powodu strachu przed stygmatyzacją ze strony grupy po ujawnieniu wewnętrznej tajemnicy, szczególnie, że policja, prokuratura, to

¹⁷ <http://www.errc.org/article/un-womens-rights-committee-calls-on-serbia-to-address-discrimination-against-romani-women/2803> [dostęp: 30.09.2014].

są instytucje, do których Romowie nie mają zaufania i bardzo rzadko stróżę prawa postrzegani są jako ci, który pomogą. Kobiety romskie boją się statusu ofiary, który później nadaje im policja, co skutkuje utratą wsparcia rodziny i bliskich.

Stwierdzenia zamieszczone powyżej wymagają komentarza i ostrożności w odbiorze. Można je zinterpretować w taki sposób, że romska kultura promuje przemoc wobec kobiet, że to kultura, która zniewala romskie kobiety. To jest trochę generalizacja, ale też wzmacnianie stereotypów na temat Romów, i może być bardzo krzywdzące, jak każde uogólnienie. Duży wpływ na sytuację Romów i kobiet romskich ma zjawisko „kultury biedy” i wpływ patologii, wynikających ze statusu społeczno-ekonomicznego, ta sytuacja wzmacnia obecność przemocy w rodzinie w każdej kulturze, nie tylko w romskiej.

5.2. Aranżowane małżeństwa, przymusowe zamążpójścia i małżeństwa dzieci

W niektórych społecznościach romskich aranżowane małżeństwa, przymusowe zamążpójścia i małżeństwa dzieci dalej są praktykowane, pod przykrywką tradycji. Władze krajowe zdają sobie sprawę z odpowiedzialności i ważności wspierania romskich dziewczyn w dostępie do ich praw. Wiedzą jak ważne jest uświadamianie i podnoszenie wiedzy na temat praw dzieci i ich wolnej woli, jak też i obowiązków rodziców w rozwijaniu swoich dzieci w otwartym społeczeństwie. Jednak teoria i prawa w zderzeniu z praktyką i rzeczywistością często się mijają. Praktyki kulturowe nadal trwają i nie tylko w społecznościach takich jak Romowie¹⁸. Aranżowane śluby dzieci są łamaniem praw człowieka, dziewczynki są w ten sposób wykorzystywane seksualnie i moralnie. Ich prawo do edukacji i zatrudnienia a tym samym prowadzenia własnego życia – są znacznie ograniczane. Małżeństwa dzieci mają też ogromnie negatywny wpływ na sytuację zdrowotną dziewczynek romskich, z powodu młodego wieku znacznie zwiększają ryzyko komplikacji podczas ciąży i porodu, co może prowadzić nawet do śmierci.

¹⁸ Aranżowane małżeństwa są nadal organizowane na przykład w Indiach, Japonii, Tunezji czy na Sri Lance.

5.3. Handel żywym towarem i prostytutka – pomijane ryzyko kobiet i dziewczyn romskich

Badania przeprowadzone przez Europejskie Centrum Praw Romów wskazują, że Romowie są szczególnie narażeni na bycie przedmiotem handlu żywym towarem. Dzieje się tak głównie z powodu systemowych i strukturalnych form dyskryminacji i biedę, które powodują bardzo niski status socjoekonomiczny, brak podstawowej edukacji i wysokie bezrobocie. Bazując na informacjach, zbieranych podczas rozmów ze stróżami prawa, z urzędnikami, zajmującymi się walką z handlem żywym towarem oraz romskimi i nieromskimi organizacjami pozarządowymi wyraźnie widać, że Romowie są w grupie osób ofiar tego procederu. W Bułgarii Romowie to 50–80% ofiar handlu ludźmi, na Węgrzech stanowią 40–80% ofiar, na Słowacji 70%, w Rumuni ok. 50%, a w Republice Czeskiej do 70% w niektórych częściach kraju. Według organizacji walczących o prawa kobiet na Węgrzech – 25–30% prostytutek w Amsterdamie i 98–99% w Zurichu to kobiety narodowości węgierskiej, z czego 80–85% to kobiety romskie¹⁹. Polityka zapobiegania handlem ludźmi i prostytutce jest nieskuteczna z powodu dramatycznie wadliwego systemu ochrony socjalnej, w celu zapewnienia odpowiedniej ochrony dla kobiet romskich i romskiej młodzieży, które są najbardziej narażone na wykorzystywanie.

5.4. Rasizm i przemoc seksualna wobec kobiet romskich

Wzrost zagrożenia przemocą i zastraszanie, mowa nienawiści, która spotyka Romów, spowodowana jest coraz radykalniejszymi posunięciami ruchów skrajnie prawicowych w całej Europie. Od 2008 r., w wielu europejskich krajach populistyczne partie i politycy zdobywają poparcie wygłaszając hasła sugerujące, iż takie grupy narodowe i społeczne jak imigranci, cudzoziemcy, mniejszości narodowe i etniczne, odpowiedzialne są za kryzys gospodarczy i pogorszenie jakości życia przeciętnego człowieka. W tym celu uruchamiane są stereotypy i uprzedzenia, jak również wyrażane są opinie bezpośrednia godzące w Romów. Na przykład na Węgrzech, burmistrz miasta Edeleny i członek parlamentu, oświadczył podczas konferencji prasowej na oficjalnym zebraniu rady miejskiej, że romskie kobiety w ciąży uderzają swoje brzuchy gumowymi młotkami i zażywają szkodliwe leki, a wszystko po to by urodzić upośledzone i niepełnosprawne dziecko, a tym

¹⁹ ERRC, Stakeholder Discussion of Trafficking in Romani Communities, Budapeszt, 10 December 2010, <http://www.errc.org/article/errc-conference-facilitates-stakeholder-discussion-of-trafficking-in-romani-communities/3797> [dostęp: 30.09.2014].

samym zapewnić sobie socjalną pomoc finansową od państwa²⁰. Ten skrajny przykład pokazuje jak łatwo antycyganizm jest wykorzystywany dla stygmatyzowania Romów i wskazywania „kozła ofiarnego”, a tym samym szukania poparcia politycznego. Węgierska Straż Narodowa, paramilitarna rasistowska organizacja, mimo zdelegalizowania działalności przez Sąd Najwyższy w 2009 r., otwarcie uderza w Romów, jako winnych wszelkich nieszczęść. To właśnie hasła romofobiczne, retoryka antyromska, jest głównym motorem działania rasistowskich organizacji. W 2011 r. odnotowano wiele przypadków zastraszeń, kierowanych głównie do kobiet i dzieci romskich w jednej z węgierskich wsi Gyongyospata.

5.5. Wymiar równości płci – partycypacja społeczna i dostęp do władzy

Dane na temat działań lokalnych i dostępu do władzy kobiet romskich istnieją w bardzo ograniczonym zakresie, nie ma też na ten temat badań. Bez względu na to, potrzeba równouprawnienia, reprezentacji i uczestnictwa w procesie podejmowania decyzji na równi z mężczyznami istnieje i jest bardzo ważna. Jednakże Romowie jako grupa są mało zaangażowani w proces podejmowania decyzji w ogóle, na poziomie lokalnym, nie mówiąc wyżej, na poziomie krajowym czy międzynarodowym. Jest kilku reprezentantów i reprezentantek społeczności romskiej, zasiadających we władzach lokalnych lub parlamentarnych, jednak ich praca na rzecz poprawy sytuacji społeczności romskiej jest mało skuteczna z powodu osamotnienia i braku zrozumienia w ich działaniach. Z drugiej strony nie bez znaczenia jest fakt wybrania w 2004 r. dwóch pierwszych w historii kobiet romskich (z Węgier) do Parlamentu Europejskiego. Eurodeputowane Viktória Mohácsi i Livia Jaroka zasiadały w Parlamencie Europejskim od 2004, przy czym pierwsza z nich zakończyła pracę w 2009 r., a druga kontynuowała ją do 2014 r. W 2014 r. do tego grona dołączyła szwedzka kobieta romska, Soraya Post. Udział kobiet w życiu jest niezbędny do poprawy sytuacji kobiet romskich i ich wspólnot w ogóle.

Podsumowując, obraz wylaniający się z moich dotychczasowych rozważań nie nastraja pozytywnie. Jednak należy też dostrzegać jasne strony obecnej sytuacji i możliwe szanse i kierunki działań. Choć sytuacja nie jest idealna, faktem jest, że coraz częściej kobiety są obecne w polityce na najwyższym poziomie (np. Livia Jaroka, Soraya Post – PE, Mirijam Karoly – OBWE, Isabela Mihalache – Rada Europy, Rita Izsak – ONZ). Pojawia się wiele cennych inicjatyw „liderowanych” przez kobiety np. Romedia Foun-

²⁰ <http://kulturaliberalna.pl/2014/06/24/rasa-doglebnie-przestepcza-historii-obrazu-romow-europie/> [dostęp: 30.09.2014].

dation i ich kampania na rzecz wzmocnienia i emancypacji kobiet romskich: *I am a European Roma Women*²¹. Od czterech lat mają miejsce Międzynarodowe Konferencje Kobiet Romskich²², których organizatorami są zwykle Rada Europy, rządy poszczególnych państw, romskie kobiece organizacje pozarządowe oraz Międzynarodowa Sieć Kobiet Romskich (IRWN). Głównym tematem konferencji są wyzwania z jakimi stykają się kobiety romskie i ich społeczności. Te spotkania są miejscem dyskusji nad takimi kwestiami, jak niewłaściwe postrzeganie kobiet romskich w mediach oraz walka z negatywnymi praktykami w rodzaju wczesnego zawierania małżeństw oraz przymusowych sterylizacji, jak również promocja przedsiębiorczości oraz wykorzystania kobiecych zasobów ludzkich w gospodarce.

Nie sposób wymienić wszystkich ambitnych, świetnie wykształconych i aktywnych kobiet, czynnie działających na rzecz praw kobiet i integracji Romów, jednak tych kilka wymienionych wyżej przykładów pokazuje progres. W kobietach romskich drzemie ogromny potencjał, co widać na przykładzie ich dążenia do edukacji w szkołach wyższych (mimo, że mają problemy w dostępie do edukacji w ogóle, to i tak, jest ich więcej w szkołach czy na uniwersytetach niż romskich mężczyzn). A to dlatego, że są bardzo zaradne, systematyczne, z natury mediują, wiedzą jak ważną rolę pełnią w rodzinie, więc to właśnie one są motorem zmian. Skuteczny udział w życiu publicznym na rzecz poprawy wymaga liderów – romskich kobiet i mężczyzn, ich wspólnych działań i zaangażowania. Unia Europejska i jej polityka w relacji do Romów, jak również zasada równości płci (*gender equality*) powinna uwzględniać i promować Romów, a szczególnie kobiety romskie. To powinno przełożyć się na polityki krajowe i lokalne, tylko w ten sposób środowiska lokalne realnie odczują zmianę, której tak bardzo wszyscy potrzebują, a przede wszystkim wykluczone środowiska mniejszościowe.

²¹ <http://www.romawoman.org/index.php?page=campaign> [dostęp: 30.09.2014].

²² <http://hub.coe.int/roma-women> [dostęp: 30.09.2014].

Elzbieta Mirga-Wójtowicz

**RROMNÁ DR-E EVRÒPA – SAVE SI O BAREDËRA PROBLÈMI
DRE LENQËRE HAKAJENQËRI REALIZÀCIA**

Dr-o palutne berša, e EU/qëre institùcie thaj budane vervëra màskärthemutne organizàcie kamukeren so xan xoli but pal-e Rromenqëre aj Sintenqëri situàcia dr-i Evròpa. Savorre pinzaren i diskriminàcia, savi malavel e Rromen; savorre dikhen sàr uštavdòn lenqëre hakaja, no zi akana niekh Them ja raipen dr-i Evròpa na kerdàs jekh lista laçe ja laçhedëre praktikenqëri dr-e Rromenqëro efektivno brakhipen.

O artiklo adajpaše dikhlàrel buxles e Rromnienqëri globàlo situàcia. Akala zuvlã malãvdòn butedër e avere zuvlienθär i bute-rigenqëri, bute-sektorënqëri aj bute-stratenqëri diskriminàcia dre vervëra umalã, sàr m/qe lingesqëri ja etniaqëri origina. Avere rigaθe, sofora buder çhindöl lenqëro drom zi k-i buti, o siklãripen, o sastipen, i participàcia dr-e dostipnasqo ziipen. Akaja diskriminàcia si samalini sàr thãvdel e gãzenθär dr-o kontèksto jekha Evropaqëro, kaj baròn o rasismo, i ciganofobia, o antiziganismus, no dikhlöl vi andre dr-o rromane khetanimàta. E Rromnien butedër desàr avëre zuvlien šaj te malavel len i nasul zor – tela vervëra fòrmi, šeral dr-e xodutno inriaqëro kher, seksuàlo molestàcia thaj kin-bikin e zuvlienqëri.

Elzbieta Mirga-Wójtowicz

**ROMA WOMEN IN EUROPE – THE MAIN PROBLEMS
IN THE IMPLEMENTATION OF RIGHTS**

Over the last few years, the institutions of the European Union and numerous international organizations pay special attention to the situation of Roma and Sinti in Europe. Discrimination and human rights violations that face the Roma are known and widespread, but so far none of the European countries and governments worked out examples and best practices of effective protection of the members of this community.

In this article, the author looks at the overall situation of Roma women, who are more likely than other women exposed to multiple, cross-sectoral, multi-layered discrimination on grounds of gender and ethnic origin, and also have limited access to employment, education, health, social services participation in civic life. This discrimination occurs in the majority society in the context of growing racist sentiment, romophobia, antiziganism, but also in Roma communities themselves. Romani women are also more likely than other women are exposed to various forms of violence, especially domestic violence, sexual abuse and trafficking.